

2022-2030 M. UTENOS REGIONO PLĖTROS PLANO

PAŽANGOS PRIEMONĖS NR. LT029-02-01-04 „ORO TARŠOS PREVENCIJOS IR STEBĖSENOS PRIEMONIŲ ĮGYVENDINIMO PLĖTRA“ PAGRINDIMO APRAŠAS

2024-06-13 Nr. T-109

I SKYRIUS BENDROSIOS NUOSTATOS

Regiono plėtros uždavinys (-iai)	LT029-02-01 „Pagerinti oro ir aplinkos kokybę, sumažinti vandens ir dirvožemio taršą“
---	---

II SKYRIUS SITUACIJOS ANALIZĖ IR SIEKIAMAS POKYTIS

Įgyvendinant regioninę pažangos priemonę Nr. LT029-02-01-04 „Oro taršos prevencijos ir stebėsenos priemonių įgyvendinimo plėtra“ (toliau – Priemonė) bus siekiama spręsti 2022–2030 m. Utenos regiono plėtros plano (toliau – URPPI) 3 problemą „Nepakankama aplinkos kokybė“, plėtojant aplinkos oro stebėjimo priemones ir taip prisidedant prie oro taršos bei jos neigiamo poveikio žmonių sveikatai mažinimo.

Priemonės tikslas – stiprinant aplinkos oro monitoringą sudaryti sąlygas siūlyti geriausias priemones, skirtas neigiamo antropogeninės veiklos poveikio aplinkai mažinimui bei prevencijai, užtikrinti geresnę visuomenės informavimą apie aplinkos oro kokybę. Siekiant, kad aplinkos komponento - oro kokybė gerėtų, būtų sudarytos sąlygos imtis kokybės gerinimo ar taršos prevencijos priemonių, būtinas nuolatinis aplinkos oro stebėjimas, objektyvių ir aktualių duomenų surinkimas, jų analizė ir įvertinimas.

Tikslinės grupės, kurioms skirta Priemonė

Pagrindinė tikslinė grupė – Utenos regiono gyventojai, kenčiantys nuo oro taršos. Oro taršos poveikį patiria kiekvienas gyventojas, taip pat ir dėl oro teršalų pernašos iš vienos vietovės į kitą, todėl tiksline grupe laikomi visi Utenos regiono gyventojai. Šios grupės asmenims taip pat svarbu žinoti aktualią informaciją apie jų gyvenamojoje aplinkoje esamą aplinkos oro kokybę, kad jai pablogėjus galėtų laiku įvertinti rizikas ir imtis apsaugos priemonių.

Nors Utenos regione pastebimas gyventojų skaičiaus mažėjimas (informacija pateikiama URPPI skyriuje „Bendra regiono demografinė situacija“), tačiau oro kokybė yra svarbi kiekvienam gyventojui, kaip ir siekis turėti švarią ir saugią aplinką, todėl tikslinės grupės poreikiai išliks aktualūs priemonės įgyvendinimo ir 5 metų po priemonės įgyvendinimo pabaigos laikotarpiu, nepriklausomai nuo tikslinės grupės dydžio pokyčio. Aplinkos oro užterštumas neigiamai veikia visuomenės ir asmens sveikatą, didina sergamumą ir mirtingumą, o vykdant oro kokybės monitoringą gaunama svarbi informacija, reikalinga parengti bei įgyvendinti oro kokybės valdymo ir oro užterštumo mažinimo priemonėms, siekiant kuo didžiausios naudos žmonių sveikatai.

Situacija ir sprendžiamos esamos problemos priežastys

Aplinkos, bei aplinkos komponento – oro, situacija ir esamos problemos priežastys aprašomos URPLI I skyriuje „Regiono plėtros plano teritorinė aprėptis ir regiono esamos situacijos analizė“, skiltyje „Aplinkosaugos ir energetikos sritis, identifikuota problema, ją nulemiančios priežastys ir įtakojantys veiksniai (rodikliai)“.

Viena iš problemos „Nepakankama aplinkos kokybė“ priežasčių – oro užterštumo lygio reikalavimų neatitinkanti oro kokybė, neužtikrinamas efektyvus oro monitoringo vykdymas. Tinkamų aplinkos kokybės valdymo sprendimų priėmimui, visų pirma būtina nuolatos atlikti aplinkos stebėseną, tinkamai valdyti ir naudoti gautus duomenis. Todėl siekiant gerinti oro kokybę, optimizuoti taikomas taršos mažinimo, prevencijos priemones, būtina plėtoti savivaldybių oro monitoringo sistemas.

Iš taršos šaltinių į orą patenkančios įvairios cheminės medžiagos sukelia tiesioginį ar netiesioginį neigiamą poveikį gyvajai gamtai bei žmogui. Stacionarių ir mobilių taršos šaltinių į aplinkos orą išmetami teršalai yra vienas iš svarbiausių veiksnių, sąlygojančių aplinkos oro kokybę. Pagrindiniai oro teršalų emisijos į atmosferą šaltiniai yra transportas, energetika ir pramonė.

2022 m. Utenos regione viso fiksuoti 47 stacionarių taršos šaltinių naudotojai, kurie vykdo ūkinę veiklą arba eksploatuoja įrenginius ir kuriems išduotas taršos integruotos prevencijos ir kontrolės leidimas. Tokių stacionarių taršos šaltinių naudotojų nuo 2014 m. iki 2020 m. regione padaugėjo daugiau nei 18 proc. (šalyje tuo laikotarpiu – apie 4 proc.). Remiantis Aplinkos apsaugos agentūros duomenimis¹, informaciją apie teršalų, išmestų į aplinkos orą iš stacionarių taršos šaltinių, kiekį 2022 m. pateikė 8 Anykščių savivaldybės įmonės, po 9 – Ignalinos, Molėtų ir Utenos, po 6 – Visagino ir Zarasų (šalyje informaciją iš viso pateikė 679 įmonės).

Oro tarša kietosiomis medžiagomis ir anglies monoksidu siejama ir su menku netaršių automobilių kiekiu Utenos regione (pagal 2022–2023 m. regionų plėtros programą² – tik 1 proc. Lietuvoje), 5 kartus mažesniu už šalies vidurkį elektromobilių, tenkančių 1 000 gyventojui, skaičiumi regione, augančiu automobilizacijos lygiu (individualių lengvųjų automobilių skaičius 2018–2021 m. laikotarpiu regione išaugo nuo 60 985 iki 70 585, arba beveik 16 proc.³).

1 lentelė. Teršalų (visi teršalai) išmestų iš stacionarių taršos šaltinių kiekis, tonos⁴

¹ Aplinkos apsaugos agentūra, Teršalų, išmestų į aplinkos orą iš stacionarių taršos šaltinių, kiekis savivaldybėse 2022 m., <https://aaa.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/oras/tarsa-is-stacionariu-tarsos-saltiniu/> ;

² Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2022 m. birželio 29 d. nutarimu Nr. 713;

³ Valstybės duomenų agentūra, <https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-regionai-2022/aplinka/transportas> ;

⁴ Valstybės duomenų agentūros duomenys;

Stebint ilgalaikes tendencijas, teršalų išmestų iš stacionarių taršos šaltinių kiekis 10 metų laikotarpiu Utenos regione išaugo daugiau nei 17 proc., tačiau nuo 2017 metų, kada buvo pasiektas pikas, pradėjo mažėti ir stabilizavosi.

Regiono 2022 m. į atmosferą išmesta 1 917,96 tonų teršalų, kas sudarė 3,35 proc. visų Lietuvoje išmestų teršalų kiekio. Lyginant teršalų iš stacionarių šaltinių išmetimų kiekius kituose regionuose (Valstybės duomenų agentūros 2022 m. duomenys), Utenos regionas buvo 7-oje vietoje, mažiau teršalų išmesta tik Alytaus (1 760,04 t), Marijampolės (1 343,42 t) ir Tauragės (712,71 t) regionuose.

Aplinkos oro teršalų kiekis iš stacionarių taršos šaltinių per 2012 – 2022 metų laikotarpį kito, ypatingai ženkliai augdamas laikotarpiu nuo 2012 metų iki 2017 metų, ir nepaisant vėlesnio nežymaus mažėjimo, 2022 m. buvo 281,14 t didesnis negu 2012 m. Vykdamas sistemingą aplinkos stebėjimą, būtų sudarytos sąlygos laiku pastebėti teršalų kitimo tendencijas, identifikuoti priežastis ir imtis priemonių jų šalinimui, siekiant stabilaus taršos mažėjimo.

2 lentelė. Teršalų, išmestų į aplinkos orą iš stacionarių taršos šaltinių savivaldybėse kiekis 2018–2022 m. laikotarpiu, tonos⁵

	2018	2019	2020	2021	2022
Lietuva	66 905,74	64 017	61 307,73	60 737,55	57 234,69
Vidurio ir vakarų Lietuvos regionas	59 839,07	57 380,43	54 647,37	54 144,55	50 141,31
Utenos regionas	2 173,65	2 031,62	2 014,74	2 025,48	1 917,96
Anykščių r. sav.	334,46	332,94	352,8	340,35	291,67
Ignalinos r. sav.	191,02	148,72	205,44	216,34	209,72
Molėtų r. sav.	249,79	213,34	167,9	185,36	182,87
Utenos r. sav.	641,67	599,41	523,42	520,6	542,72
Visagino sav.	593,53	595,82	639,45	606,88	560,01
Zarasų r. sav.	163,18	141,39	125,73	155,95	130,97

Analizuojant atskirų savivaldybių situaciją nuo 2018 m. (kada buvo konstatuotas teršalų kiekio mažėjimas), matyti, kad teršalų, išmestų į aplinkos orą iš stacionarių taršos šaltinių, kiekio pokytis savivaldybėse yra netolygus: lyginant su 2018 m. šis kiekis Anykščiuose mažėjo 12,79 proc., Molėtuose – 26,79 proc., Utenoje – 15,42 proc., Zarasuose - 19,74, Visagine – tik 5,65 proc. Su Visagino savivaldybe besiribojančioje Ignalinos savivaldybėje net stebimas 9,79 proc. išaugimas.

2022 m. daugiausia teršalų iš stacionarių šaltinių susidarė Visagino savivaldybėje – 560,01 tonos, 3,2 proc. daugiau negu gyventojų skaičiumi didesnėje Utenos r. savivaldybėje. Vienam Visagino savivaldybės gyventojui 2022 m. vidutiniškai teko 28,9 kg teršalų (gyv. skaičius 2022 m. - 19 404), Utenos savivaldybės gyventojui – 14,6 kg (gyv. skaičius 2022 m. – 37 266), regiono gyventojui – 15,3 kg (gyv. skaičius 2022 m. - 125 664).

Teršalų bendrame teršalų kiekyje svarbu išskirti kietąsias medžiagas, kadangi tai didžiausią poveikį žmonių sveikatai darančios medžiagos ore.

⁵ Valstybės duomenų agentūros duomenys

3 lentelė. Kietųjų medžiagų, išmestų į aplinkos orą iš stacionarių taršos šaltinių, kiekis 2018–2022 m. laikotarpiu⁶

	2018	2019	2020	2021	2022
Lietuva	3650,4	3409,04	3437,15	3365,87	3219,09
Utenos regionas	142,61	114,53	113,4	109,75	96,89
Anykščių r. sav.	15,37	16,89	18,31	15,72	12,92
Ignalinos r. sav.	26,28	24,02	25,18	14,8	10,66
Molėtų r. sav.	45,55	10,98	10,75	15,18	16,71
Utenos r. sav.	32,31	41,01	42,16	43,61	33,9
Visagino sav.	13,75	9,97	10,96	10,78	15,58
Zarasų r. sav.	9,35	11,66	6,04	9,66	7,12

Tarša kietosiomis medžiagomis iš stacionarių šaltinių tiek Lietuvoje, tiek bendrai regione mažėja. 2022 m. regione išmesta 96,89 tonų kietųjų medžiagų, arba 3 proc. visų kietųjų medžiagų šalyje. Lyginant su 2018 m. kietųjų medžiagų išmetimai regione 2022 m. sumažėjo 32,06 proc. (šalyje – 11,82 proc.) Daugumoje Utenos regiono savivaldybių nuo 2018 m. šių teršalų kiekiai mažėjo arba išliko palyginti stabilūs: Anykščiuose mažėjo 15,94 proc., Ignalinoje - 43,68 proc., Molėtuose - 66,67, Zarasuose - 23,85 proc., Utenoje praktiškai išliko stabilus. Tuo tarpu Visagino savivaldybėje, priešingai – rodiklis išaugo 13,3 proc. Ypač ženklus išmestų kietųjų medžiagų kiekio padidėjimas Visagino savivaldybėje įvyko 2022 m. – lyginant su 2021 m. išaugo net 44,5 proc. Todėl svarbu stebėti situaciją šioje savivaldybėje, gerinant oro monitoringo priemones, vykdam sistemingą monitoringą bei gautų duomenų analizę.

Nors kietųjų medžiagų dalis tonomis, lyginant su bendru iš stacionarių šaltinių išmestu teršalų kiekiu, santykinai nėra didelė (apie 5,2 proc. 2022 metais), tačiau būtent kietosios dalelės – KD 2,5 ir KD10 yra oro teršalai, sukeltantys daugiausiai ligų, susijusių su oro tarša Lietuvoje ir kitose šalyse. Pasaulio sveikatos organizacijos teigimu⁷, kietosios dalelės yra žalingiausias oro teršalas žmonių sveikatai, net ir labai mažos teršalų koncentracijos kenkia. Remiantis naujais oro taršos poveikio sveikatai vertinimais (Europos aplinkos apsaugos agentūra), oro tarša sukelia tam tikras ligas, pavyzdžiui, plaučių vėžį, širdies ligas, astmą ir diabetą, arba apsunkina jų eigą. Kietieji teršalai patenka į žmogaus organizmą per kvėpavimo sistemą. Smulkesnės, 2,5 mikrometro ir mažesnės dalelės gali prasiskverbti į kraujotakos sistemą, kauptis plaučių audiniuose ir sukelti rimtus ne tik kvėpavimo organų, bet ir širdies bei kraujagyslių funkcijos sutrikimus, skatinti astmos paūmėjimą, alergiją. Europos aplinkos agentūros skaičiavimais, 2020 m. Lietuvoje priešlaikinių mirčių skaičius dėl kietųjų dalelių KD2,5 poveikio siekė 1500⁸. Kaip nustatyta 2022–2030 m. regionų plėtros programoje, Utenos regione mirusiųjų skaičius 100 tūkst. gyventojų 2019 m. buvo 72.

Didžiausią įtaką kietųjų dalelių KD2,5 koncentracijos padidėjimui turi kuro deginimas pramonės ir energetikos įmonėse bei individualių namų šildymo įrenginiuose, autotransporto priemonių išmetimai⁹.

⁶ Valstybės duomenų agentūros duomenys

⁷ European Environment Agency, <https://www.eea.europa.eu/themes/air/air-pollution-is-the-single>

⁸ <https://www.eea.europa.eu/publications/air-quality-in-europe-2022/health-impacts-of-air-pollution>

⁹ Aplinkos apsaugos agentūros apžvalga „Oro kokybė Lietuvoje 2022 m.“,

https://aaa.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2023/10/auG_gXnaYOE.pdf

Individualūs namai sudaro nemažą dalį visų privačių būstų. Valstybės duomenų agentūros duomenimis, privačios nuosavybės būstų kiekis Utenos regione 2022 m. pabaigoje buvo 82 147. Iš jų – 46 737, arba beveik 57 proc. – 1-2 butų namai. Miesto vietovėse 1-2 butų namai sudarė 21 proc. nuo visų privačių būstų, didžiausia 1-2 butų namų dalis yra Anykščių ir Ignalinos miestuose.

4 lentelė. Būstų skaičius Utenos regiono savivaldybėse, 2022 m. pabaigoje

	Miestas			Kaimas		
	Visi	1-2 butų namai	1-2 butų namai, Proc.	Visi	1-2 butų namai	1-2 butų namai, Proc.
Utenos apskritis	38505	8197	21,29	43642	38540	88,31
Anykščių r. sav.	5581	2201	39,44	9811	8874	90,45
Ignalinos r. sav.	3191	1221	38,26	7805	6258	80,18
Molėtų r. sav.	2737	905	33,07	9084	8217	90,46
Utenos r. sav.	12605	2581	20,48	9325	8668	92,95
Visagino sav.	10653	9	0,08	1231	1231	100,00
Zarasų r. sav.	3738	1280	34,24	6386	5292	82,87

Nemaža dalis privačių 1-2 būstų namų yra šildomi kietuoju kuru. Tačiau spręsti, kad visi privatūs būstai, kuriems netiekiamas centrinis šildymas, naudoja vien kietąjį kurą būtų netikslu. Ignitis duomenimis¹⁰, populiariausias šildymo būdas Lietuvoje – dujomis. Taip pat vis daugiau namų pereina prie kitų šildymo sistemų, kaip geoterminis šildymas ir elektra.

Vis tik, kaip rodo ir savivaldybių oro monitoringo ataskaitų duomenys, KD2,5 dalelių kiekis padidėja šildymo sezono metu, todėl šaltuoju metu laikotarpiu namų ūkiai daro didesnę poveikį aplinkos orui ir žmonių sveikatai. Didesnis poveikis daugiausia stebimas esant ypač žemoms temperatūroms, todėl jam būdingas itin išreikštas sezoniškumas.

Taigi, kadangi kietosios medžiagos yra pavojingiausia žmonių sveikatai oro teršalų kategorija, labai svarbu turėti patikimos informacijos apie kietųjų dalelių koncentracijas savivaldybių aplinkos ore ir atsižvelgiant į tai, parinkti efektyvias šių dalelių koncentracijos aplinkos ore mažinimo priemones, kontroliuoti išmetamų teršalų kiekį, optimizuoti taikomas taršos mažinimo priemones taip, kad teršalų koncentracijos aplinkos ore mažėtų ir būtų kuo mažesnė žala žmonių sveikatai.

Oro taršos monitoringas

Lietuvoje monitoringo sistemą sudaro valstybinis, savivaldybių ir ūkio subjektų aplinkos monitoringas.

Valstybiniu lygiu aplinkos orą teršiančių medžiagų stebėseną atlieka Aplinkos apsaugos agentūra. Valstybiniam aplinkos oro monitoringo tinklui priklausančių stacionarių automatinių oro kokybės tyrimų stočių visoje Lietuvoje šiuo metu yra 17. 14 automatizuotų miestų oro kokybės tyrimo stočių įrengtos didžiuosiuose miestuose ir pramonės centruose. Kadangi Utenos regione didelės oro užterštumo rizikos pramonės objektų nėra, tokių stočių regione neįrengta. 3 stotys,

¹⁰ <https://ignitis.lt/lt/naujienos/koki-namu-sildymo-buda-pasirinkti>

skirtos foniniam oro užterštumui matuoti, yra kaimiškose vietovėse. Utenos regione yra viena tokia oro monitoringo stotis – Aukštaitijos integruoto monitoringo stotis, kuri įkurta Utenos rajone, Rūgšteliškio kaime. Šioje stotyje, esančioje toli nuo bet kokių taršos šaltinių jau 30 metų vykdomas ekosistemos monitoringas, vertinama su tolimosiomis oro pernašomis į aplinką atkeliaujančios cheminės medžiagos, jų poveikis miško ekosistemai, atliekami moksliniai tyrimai. Valstybinio oro monitoringo stebėjimo stotis Rūgšteliškėse neatspindi urbanizuotų teritorijų aplinkos oro kokybės, todėl siekiant turėti išsamesnę informaciją apie oro užterštumo lygį, būtina vykdyti oro monitoringą savivaldybių lygmeniu.

Savivaldybės, atsižvelgdamos į Lietuvos Respublikos aplinkos monitoringo įstatymo 6 straipsnį, kuriame nurodoma, kad savivaldybių institucijos yra aplinkos monitoringo subjektai, ir siekdamos įgyvendinti šio įstatymo 8 straipsnio 2 ir 3 dalių reikalavimus, privalo pasitvirtinti aplinkos monitoringo programas. Savivaldybių aplinkos monitoringo programose analizuojami aplinkos (oras, triukšmas), vandens (paviršinis, požeminis), dirvožemio, želdynų ir želdinių, gyvosios gamtos, kraštovaizdžio komponentai. Analizuojant aplinkos oro monitoringo komponentą, numatomi jo tikslai, uždaviniai, aprašomi stebimi parametrai, nustatomos stebėjimo vietos, metodai, procedūros, vertinimo kriterijai. Savivaldybių oro kokybės matavimų duomenys yra svarbūs siekiant papildyti matavimų duomenis, gaunamus iš valstybinio monitoringo oro kokybės tyrimo stočių.

Atkreiptinas dėmesys, kad nors Aplinkos monitoringo įstatymas nustato pareigą savivaldybėms vykdyti aplinkos monitoringą, nėra įpareigojimo vykdyti būtent oro monitoringą. Oro, kaip vieno iš aplinkos komponentų, stebėseną Utenos regiono savivaldybėse vykdoma pagal visų Utenos regiono savivaldybių aplinkos monitoringo programas:

- Anykščių rajono savivaldybės 2021–2027 metų aplinkos monitoringo programa¹¹, patvirtinta Anykščių rajono savivaldybės tarybos 2021-02-18 sprendimu Nr. 1-TS-48;
- Ignalinos rajono savivaldybės aplinkos monitoringo 2023–2028 metų programa¹², patvirtinta Ignalinos rajono savivaldybės tarybos 2022 m. gruodžio 22 d. sprendimu Nr. T-222;
- Molėtų rajono savivaldybės aplinkos monitoringo 2021-2026 m programa¹³, patvirtinta Molėtų rajono savivaldybės tarybos 2021 m. kovo 25 d. sprendimu Nr. B1-65
- Utenos rajono savivaldybės aplinkos monitoringo 2021–2026 metų programa¹⁴, patvirtinta Utenos rajono savivaldybės tarybos 2020 m. rugpjūčio 27 d. sprendimu Nr. TS-207;
- Visagino savivaldybės aplinkos monitoringo 2019 – 2023 m. programa¹⁵, patvirtinta Visagino savivaldybės tarybos 2019 m. rugpjūčio 29 d. sprendimu Nr. TS-206 (šiuo metu rengiama aplinkos monitoringo 2024 – 2029 m. programa, kuri bus ši programa bus suderinta su Aplinkos apsaugos agentūra ir užtikrins priemonės finansavimo gairėse¹⁶ nustatytos išankstinės sąlygos laikymąsi);
- Zarasų rajono savivaldybės 2023–2028 metų aplinkos monitoringo programa¹⁷, patvirtinta Zarasų rajono savivaldybės tarybos 2023-05-25 sprendimu Nr. T-107.

¹¹ <https://www.anyksciai.lt/doclib/cenba6ywpapg41vcmjfqypedj2dchrdu>

¹² <https://ignalina.lt/doclib/iozo9vgybb5wtra9du1cws132xcskded>

¹³ https://www.moletai.lt/uploads/002%20Dokumentai/Statyba%20ir%20C5%BEem%C4%97s%20C5%ABkis/Ekologija/2024/21-26_monitor_prog.pdf

¹⁴ https://www.utena.lt/images/Aplinkos_apsauga/Utenos_raj_sav_aplinkos_monitoringo_2021-2026_metu_programa_compressed.pdf

¹⁵ <https://www.visaginas.lt/doclib/uazh9xajfg1kcfu7kmf9fqnn6wn3fd7z>

¹⁶ Patvirtintos Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2023 m. rugpjūčio 4 d. įsakymu Nr. D1-272 „Dėl regioninės pažangos priemonės Nr. 02-001-06-11-02 (RE) „Stiprinti savivaldybių aplinkos oro monitoringą“ finansavimo gairių patvirtinimo“.

¹⁷ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/16c97051ff2011edbc0bd16e3a4d3b97?jfwid=rivwzvpyvg>

Oro stebėseną vykdoma siekiant gauti informaciją apie miestų, kitų gyvenamųjų vietovių aplinkos oro būklę ir visuomenės sveikatai keliamus rizikos veiksnius, siekiant gauti išsamesnę, negu gaunama valstybinio aplinkos monitoringo metu, informaciją apie savivaldybių teritorijų gamtinės aplinkos būklę, kuria remiantis būtų galima vertinti ir prognozuoti aplinkos pokyčius bei galimas pasekmes, planuoti ir įgyvendinti aplinkosaugos priemones, teikti informaciją specialistams bei visuomenei.

Tačiau, kaip nustatyta 2022–2030 metų plėtros programos valdytojos Aplinkos ministerijos aplinkos apsaugos ir klimato kaitos valdymo plėtros programos pagrindime (11 problema), vis dar neveiksminga savivaldybių aplinkos monitoringo sistema trukdo sukurti vientisą trijų lygių aplinkos monitoringo sistemą, todėl kyla rizika, kad aplinkos kokybės valdymo sprendimai, ypač savivaldybių, priimami neturint pakankamos informacijos.

Valstybės kontrolės valstybinio audito ataskaitoje Nr. VAE-6 „Aplinkos oro būklės vertinimas“¹⁸ nustatyta, kad 2018–2021 m. tik Utenos savivaldybėje, pagal savivaldybės aplinkos monitoringo programą, vykdytas nuolatinis oro monitoringas (tokių savivaldybių Lietuvoje tuo laikotarpiu buvo tik 13), Anykščiuose, Molėtuose ir Visagine – ne nuolatinis, o Ignalinos ir Zarasų savivaldybėse tuo laikotarpiu oro monitoringas iš viso nevykdytas (čia pažymėtina, kad Ignalinos ir Zarasų savivaldybių 2023 m. patvirtintose aplinkos monitoringo programose jau numatyta aplinkos oro stebėseną).

Be to, valstybinio audito ataskaitos duomenimis, savivaldybių aplinkos oro monitoringo duomenys nenaudojami valstybiniam monitoringui: 2019–2021 m. nė vienos Lietuvos savivaldybės duomenys nenaudoti, nes jų monitoringo metodų ir tyrimų periodiškumas neatitiko naudojamiems valstybinio monitoringo metu.

Pagal Utenos regiono savivaldybių rengiamas aplinkos/oro monitoringo ataskaitas (2022, 2023 metų), matyti, kad metinės ribinės oro teršalų vertės¹⁹ aplinkos oro monitoringo taškuose paprastai nėra viršijamos, išskyrus kietųjų dalelių, kai žiemos metu (namų šildymo sezonu, esant ypač žemoms temperatūroms ore, nepalankioms teršalų sklaidai meteorologinėms sąlygoms) tam tikruose pavieniuose matavimo taškuose buvo fiksuojama vidutinė paros koncentracija, kuri viršijo leistiną paros ribinę vertę. Būtent žiemos sezono matavimų rezultatai nulėmė, kad kai kuriose savivaldybėse ir metinė vidutinė kietųjų dalelių KD_{2,5} koncentracija viršijo metinę leistiną ribinę vertę – 20 µg/m³ (pvz. Anykščių mieste – 20,4 µg/m³ 2022 metais).

Aplinkos oro užterštumo neigiamas poveikis žmonių sveikatai daugiau pasireiškia labiau urbanizuotose teritorijose, turinčiose daugiau darbo vietų. Nors nesant stipriai išvystytos ekonominės veiklos, esant daug saugomų teritorijų, žaliųjų plotų, Utenos regione aplinkos oro kokybė yra viena geriausių Lietuvoje, o priešlaikinės mirtys, priskiriamos ilgalaikiam kietųjų dalelių KD_{2,5} poveikiui Utenos regione 2019 m. siekė 72 (100 tūkst. gyventojų tenkantis mirusiųjų skaičius) ir buvo mažiausias skaičius Lietuvoje, tačiau aplinkos kokybės gerinimas išlieka svarbiu siekiu.

Pagal priemonės finansavimo gairių 2.3 p. rekomenduojama projektus įgyvendinti miestuose, turinčiuose 10 tūkst. ar daugiau gyventojų. Valstybės duomenų agentūros duomenimis, Utenos mieste 2024 m. pradžioje buvo 27 759 gyventojai, Visagine - 19 326 gyv. (kituose miestuose yra mažiau nei po 10 tūkst. gyventojų: Anykščiuose – 9 391, Ignalinoje – 5 504, Molėtuose – 5 611,

¹⁸ <https://www.valstybeskontrolė.lt/LT/Product/24092/aplinkos-oro-bukles-vertinimas>

¹⁹ Patvirtintos Lietuvos Respublikos aplinkos ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2000 m. spalio 30 d. įsakymu Nr. 471/582 „Dėl Teršalų, kurių kiekis aplinkos ore ribojamas pagal Europos Sąjungos kriterijus, sąrašo ir Teršalų, kurių kiekis aplinkos ore ribojamas pagal nacionalinius kriterijus, sąrašo ir ribinių aplinkos oro užterštumo verčių patvirtinimo“.

Zarasuose – 6 308). Todėl finansavimo gairių rekomendaciją atitinka du Utenos regiono miestai. Visaginas yra labiausiai urbanizuota Utenos regiono savivaldybė – miesto teritorija užima beveik 16 proc. savivaldybės teritorijos (Utenos miestas – 8,1 proc. savivaldybės teritorijos).

Kaip jau minėta, Utenos rajono savivaldybėje (vienintelėje regione) oro monitoringas atliekamas nuolat, pagal patvirtintą savivaldybės aplinkos monitoringo programą. Pagal Utenos rajono savivaldybės aplinkos monitoringo ataskaitos už 2022 metus duomenis, Utenos rajone buvo 10 stebėjimo vietų, įskaitant vietas už miesto ribų. Šiose vietose 2022 m. nebuvo užfiksuotų NO₂, SO₂, lakiųjų organinių junginių, kietųjų dalelių (KD10 ir KD2,5) ir anglies monoksido koncentracijų nustatytų ribinių verčių viršijimų.

Papildomai, Aplinkos apsaugos agentūros užsakymu 2019 m. vykdant Oro taršos lygio įvertinimą Lietuvoje naudojant difuzinius ėmiklius 11-oje šalies savivaldybių, Utenos savivaldybėje irgi atlikti kietųjų dalelių (KD10 ir KD2,5) koncentracijos tyrimai. Ataskaitos duomenimis (2020 m.) kietųjų dalelių metiniai koncentracijos vidurkiai Utenoje nebuvo viršyti (KD2,5 vidurkis – 17,5 µg/m³, 70 proc. metinės ribinės vertės, KD10 vidurkis – 27 µg/m³, 67,5 proc. metinės ribinės vertės).

Tuo tarpu Visagino savivaldybėje, kaip kad nustatyta Valstybės kontrolės ataskaitoje, oro stebėseną atliekama ne nuolat (ne kasmet). Savivaldybė pagal savo aplinkos monitoringo 2019–2023 m. programą, aplinkos oro monitoringą vykdo nuo 2020 m. Aplinkos oro kokybės matavimai vykdomi gyvenamojoje, rekreacinėje ir pramoninėje teritorijoje 4 kartus per metus (skirtingais metų sezonais: žiemą, pavasarį, vasarą ir rudenį). Oro kokybės vertinimui Visagino savivaldybėje trijose, pagal monitoringo programoje nustatytus kriterijus atrinktose vietovėse, buvo atliekami šių teršalų matavimai: sieros dioksido, azoto dioksido bei lakiųjų organinių junginių, kietųjų dalelių (KD10), ozono ir anglies monoksido. Visagino savivaldybėje į aplinką iš stacionarių taršos šaltinių įvairius teršalus išmeta energetikos, pramonės ir ūkio objektai, taip pat individualūs gyvenamieji namai. Individualių gyvenamųjų namų išmetamų teršalų ypač padaugėja šaltuoju metų laiku, intensyviai kūrenant katilus ir esant nepalankioms taršos sklaidai meteorologinėms sąlygoms, be to, taršos padidėjimas priklauso ir nuo naudojamo kuro rūšies, jo kokybės, o kartais ir dėl kūrenamų atliekų.

Kietųjų dalelių KD10 tarša aplinkos ore Visagino mieste 2020–2023 laikotarpiu neviršijo leistinos ribinės vertės, o maksimali nustatyta jų koncentracija siekė 36,7 µg/m³ arba 91,8 proc. ribinės vertės ir buvo nustatyta tik vienoje tyrimo vietoje (gyvenamojoje teritorijoje) 2021 m. vasario mėnesį, t. y. kūrenimo sezono metu. Tačiau nebuvo atliekamas smulkiųjų dalelių KD2,5 monitoringas, kiti kietųjų dalelių tyrimų duomenys nebuvo gaunami automatizuotai, realiu laiku ir nebuvo tinkami valstybiniam oro monitoringui. Be to, kaip matyti iš 3 lentelės, 2022 m. kietųjų medžiagų išmetimai į atmosferą Visagino savivaldybėje smarkiai išaugo, dėl ko atsiranda poreikis atidžiau stebėti kietųjų dalelių išmetimų situaciją šioje savivaldybėje.

Nors KD2.5 ir KD10 teršalų kiekis savivaldybių aplinkos ore vis rečiau viršija šiuo metu šalyje galiojančias normas (ir tik sezoniškai pavieniais atvejais), naujas iššūkis, tiek Utenos regiono, tiek visos Lietuvos mastu, yra siekti Pasaulio sveikatos organizacijos (toliau – PSO) rekomendacijų. PSO nustato gerokai griežtesnes nei šiuo metu Lietuvoje ir visoje Europos Sąjungoje galiojančios oro užterštumo normos. Rekomenduojama PSO metinė KD2.5 koncentracija - 5 µg/m³ (LT – 20 µg/m³), KD10 - 15 µg/m³ (LT – 40 µg/m³).

Atsižvelgiant į tai kas išdėstyta, problemos „Nepakankama aplinkos kokybė“ priežastims šalinti bei siekiant efektyviausio Priemonės įgyvendinimo poveikio, atsižvelgiant į savivaldybių vykdomo aplinkos oro monitoringo praktiką bei remiantis teršalų, išmestų į aplinkos orą, kiekio rodikliais, oro stebėsenos priemonės numatoma plėsti Visagino miesto savivaldybėje, taip siekiant laiku įvertinti oro užterštumo lygį, kaupti duomenis ir remiantis jais analizuoti galimus aplinkos

pokyčius bei šiuos pokyčius sąlygojančias priežastis bei teikti gyventojams tinkamą ir savalaikę informaciją apie oro kokybę.

Visagino savivaldybėje, siekiant gauti duomenis realiu laiku ir valdyti informaciją apie oro užterštumo lygį kietosiomis dalelėmis, kurios yra pavojingos žmonių sveikatai, tinkamai informuoti visuomenę bei teikti duomenis valstybiniam oro monitoringui, nustatytas poreikis įsigyti ir įrengti stacionarią įrangą – kietųjų dalelių analizatorių, kuris vienu metu matuos KD1, KD2.5, KD4, KD10, KD pasiskirstymą ir kt. Analizatoriaus pajėgumų pakaktų rinkti informaciją apie oro užterštumą viso miesto teritorijoje. Matavimo duomenų saugojimui, analizavimui būtų įsigijamas serveris. Taip pat būtų organizuojami mokymai personalui, kuris bus atsakingas už oro monitoringą. Numatoma įsigyti įrangą, jos informacijos rinkimo pajėgumai atitiks rengiamos Visagino savivaldybės aplinkos monitoringo programos nuostatas.

Priemone siekiamas kiekybinis ir kokybinis pokytis:

Įgyvendinant priemonės veiklą bus prisidedama prie 2022–2023 m. regionų plėtros programoje nustatyto poveikio rodiklio „Priešlaikinės mirtys, priskiriamos ilgalaikiam kietųjų dalelių KD2,5 poveikiui, mirusiųjų skaičius 100 tūkst. gyventojų“ siekimo, kadangi modernizavus aplinkos oro stebėsenos sistemas, bus gaunami tikslesni ir aktualesni duomenys, leisiantys planuoti atitinkamas oro kokybės valdymo priemones, mažinančias oro taršą, taip gerinant visuomenės sveikatą.

Priemone bus siekiama ne tik kiekybinio, bet ir kokybinio pokyčio, kadangi gaunant aktualius ir kokybiškus nuolatinio aplinkos oro monitoringo duomenis, bus sudarytos sąlygos teikti gyventojams tikslesnę informaciją apie gyvenamosios aplinkos oro kokybę, taip pat bus priimami duomenimis grįsti aplinkos kokybės valdymo sprendimai.

Taip pat bus įgyvendinamos Aplinkos monitoringo įstatymo 8 straipsnio nuostatos, susijusios su savivaldybių aplinkos oro monitoringu. Bus parengta bei įgyvendinama su Aplinkos apsaugos agentūra suderinta Visagino savivaldybės aplinkos monitoringo programa, nustatant tikslą gauti ir teikti sistemingą matavimais ar kitais metodais pagrįstą informaciją, skirtą optimaliam aplinkos oro kokybės reguliavimui užtikrinti, apie koncentracijų ore pokyčius laiko ir erdvės atžvilgiu, informuoti savivaldybės gyvenamosios vietovės bendruomenę ir imtis reikiamų oro kokybės valdymo priemonių oro užterštumo lygiui savivaldybės teritorijoje sumažinti.

Įgyvendinus projektą, kietųjų dalelių tyrimų duomenys bus gaunami automatizuotai, realiu laiku ir bus tinkami valstybiniam monitoringui. Remdamasi tiek savivaldybės, tiek integruotais valstybinio oro monitoringo duomenimis, savivaldybė, jeigu teritorijoje bus viršijama bent viena ribinė ar siektina užterštumo vertė, tikslins savivaldybės strateginiame plėtros ir (ar) savivaldybės strateginiame veiklos planuose numatytas aplinkos oro kokybės valdymo priemones ir numatys papildomas konkrečiu kuo trumpesniu laikotarpiu įgyvendinamas aplinkos oro kokybės valdymo priemones aplinkos oro užterštumo lygiui sumažinti iki nustatytos ribinės ar, jeigu įmanoma, siektinos užterštumo vertės ir toliau mažinti aplinkos oro užterštumo lygį.

III SKYRIUS PAŽANGOS PRIEMONĖS ĮGYVENDINIMO TERITORIJA

Priemonės veiklą įgyvendinamo teritorija apima Visagino savivaldybės teritoriją.

IV SKYRIUS

PAŽANGOS PRIEMONĖS VEIKLOS, PROJEKTŲ VYKDYTOJAI IR PARTNERIAI

Siekiant spręsti URPPĮ nustatytos problemos „Nepakankama aplinkos kokybė“ gilumines priežastis, priemone bus įgyvendinama veikla „Oro monitoringo infrastruktūros plėtra Utenos regione“.

Veikla sudarys tinkamas sąlygas mažinti problemos mastą, t. y. bus investuojama į oro stebėsenos priemones, kas sudarys sąlygas geriau valdyti aplinkos oro kokybę (gaunant aktualią informaciją apie aplinkos oro būklę, kuria remiantis būtų galima vertinti ir prognozuoti aplinkos pokyčius bei galimas pasekmes, rengti atitinkamas rekomendacijas, planuoti ir įgyvendinti aplinkosaugos priemones, teikti patikimą informaciją specialistams bei visuomenei).

Galimi pareiškėjai ir (ar) partneriai

Galimi projektų pagal šią priemonę **pareiškėjai** – savivaldybių administracijos (remiantis Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 6 straipsnio 28 punktu, aplinkos kokybės gerinimas ir apsauga, aplinkos monitoringas yra savarankiškoji savivaldybių funkcija, remiantis Lietuvos Respublikos aplinkos monitoringo įstatymo 4 ir 8 straipsniais, savivaldybių aplinkos monitoringas yra aplinkos monitoringo sistemos dalis).

Partneriai projektuose nenumatomi.

V SKYRIUS

PAŽANGOS PRIEMONĖS PROJEKTŲ ATRANKA

Pasirinktas planavimo būdas, kuris pagal Strateginio valdymo metodikos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2021 m. balandžio 28 d. nutarimu Nr. 292 „Dėl Strateginio valdymo metodikos patvirtinimo“, 135.2 papunktį taikomas projektams, kuriais įgyvendinamos Lietuvos Respublikos teisės aktuose nustatytos funkcijos ir veiklos, kurie priskirtini valstybės ar savivaldybių institucijoms ar įstaigoms ar jų kontroliuojamiems juridiniams asmenims ir kuriais tiesiogiai prisidedama prie regioninės pažangos priemonės Nr. Nr. 02-001-06-11-02 (RE) „Stiprinti savivaldybių aplinkos oro monitoringą“ įgyvendinimo ir joje numatytų rezultatų pasiekimo. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 6 straipsnio 28 dalies nuostata, aplinkos monitoringas, aplinkos kokybės gerinimas ir apsauga yra savarankiškoji savivaldybių funkcija.

Projektų atrankos kriterijai nenustatyti.

VI SKYRIUS

PAŽANGOS PRIEMONĖS PRISIDĖJIMAS PRIE HORIZONTALIŲJŲ PRINCIPŲ ĮGYVENDINIMO

4 lentelė		
Eil. Nr.	Horizontalieji principai	Informacija apie pažangos priemonės prisidėjimą prie HP
1.	Darnaus vystymosi	Pažangos priemone bus tiesiogiai prisidedama prie šio horizontaliojo principo ir 11-o darnaus vystymosi tikslo „Pasiiekti, kad miestai ir gyvenvietės taptų įtraukūs, saugūs, atsparūs ir darnūs“ įgyvendinimo. Įgyvendinant projektą siekiama sumažinti gyventojams tenkanti neigiamą miesto poveikį, gerinant oro kokybę.

2.	Inovatyvumo (kūrybingumo)	Įgyvendinant pažangos priemonę nebus tiesiogiai prisidedama prie inovatyvumo (kūrybingumo) horizontaliojo principo įgyvendinimo.
3.	Lygių galimybių visiems	Pažangos priemonės veiklų rezultatai turės įtakos visiems asmenims, nepriklausomai nuo jų lyties, rasės, tautybės, pilietybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, negalios, lytinės orientacijos, etninės priklausomybės, religijos ar kt., nes oro kokybė svarbi visiems gyventojams. Projekte nebus numatyta apribojimų, kurie turėtų neigiamą poveikį įgyvendinant moterų ir vyrų lygybės ir nediskriminavimo dėl lyties, rasės, tautybės, pilietybės, kalbos, kilmės, etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų, tikėjimo, pažiūrų, negalios, sveikatos būklės, socialinės padėties, amžiaus, lytinės orientacijos ir kitais pagrindais principus.

VII SKYRIUS IŠANKSTINĖS SĄLYGOS

Pažangos priemone planuojamai regioninei pažangos priemonei Nr. 02-001-06-11-02 (RE) „Stiprinti savivaldybių aplinkos oro monitoringą“ 2022–2030 metų regionų plėtros programoje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2022 m. birželio 29 d. nutarimu Nr. 713 „Dėl 2022–2030 metų regionų plėtros programos patvirtinimo“ nustatyta išankstinė sąlyga – Savivaldybės tarybos patvirtinta Bendrųjų savivaldybių aplinkos monitoringo nuostatų reikalavimus atitinkanti savivaldybės aplinkos (oro) monitoringo programa kietųjų dalelių KD_{2,5} koncentracijos aplinkos ore matavimams ir kitų oro teršalų (kai reikia) koncentracijos aplinkos ore matavimams, su Aplinkos apsaugos agentūros derinimo išvada, kad matavimų, atliktų pagal programoje kietųjų dalelių KD_{2,5} matavimams nustatytas sąlygas duomenys bus tinkami naudoti valstybinio aplinkos monitoringo tikslams.

Išankstinė sąlyga laikoma įvykdyta, kai pagal Aplinkos monitoringo įstatymą yra priimtas ir su projekto įgyvendinimo planu administruojančiajai institucijai pateiktas savivaldybės tarybos sprendimas, kuriuo patvirtinta Bendrųjų savivaldybių aplinkos monitoringo nuostatų reikalavimus atitinkanti savivaldybės aplinkos (oro) monitoringo programa kartu su Aplinkos apsaugos agentūros teigiama derinimo išvada, kad kietųjų dalelių KD_{2,5} matavimų duomenys bus tinkami naudoti valstybinio aplinkos (oro) monitoringo tikslams. Kai savivaldybė numato matuoti ir kietųjų dalelių KD₁₀ ir (ar) azoto dioksido (NO₂) koncentraciją, ji taip pat turi būti nustatoma metodais, kuriuos taikant matavimų duomenys būtų tinkami naudoti valstybinio aplinkos (oro) monitoringo tikslams ir integruoti į tarptautinę aplinkos monitoringo sistemą.

Išankstinių sąlygų įgyvendinimą įrodanti informacija:

Visagino savivaldybės tarybos 2019 m. rugpjūčio 29 d. sprendimu Nr. TS-206 patvirtinta Visagino savivaldybės aplinkos monitoringo 2019–2023 m. programa, suderinta su Aplinkos apsaugos agentūra. Šiuo metu rengiama Visagino savivaldybės aplinkos monitoringo 2024 – 2029 m. programa, kuri atitiks išankstinės sąlygos reikalavimus, ir Visagino savivaldybės projekto įgyvendinimo plano teikimo įgyvendinančiajai institucijai metu išankstinė sąlyga bus įvykdyta.

VIII SKYRIUS
PAŽANGOS PRIEMONĖS STEBĖSENOS RODIKLIAI

Pažangos priemonės stebėsenos rezultato „Teritorijos, kurioms taikomos oro taršos stebėsenos sistemos“ ir pažangos priemonės veiklų produkto rodikliai buvo „Miestai, kuriuose įrengta ar modernizuota oro monitoringo infrastruktūra“ pasirinkti vadovaujantis priemonės finansavimo gairėmis

5 lentelė

Pažangos priemonės veiklų produkto rodikliai							
Veiklos pavadinimas	Rodiklio kodas	Rodiklio pavadinimas, matavimo vienetas	Rodikliui pasiekti planuojama panaudoti pažangos lėšų suma, Eur		Siekimos rodiklio reikšmės		Siekimos rodiklio reikšmės nustatymo pagrindimas
			Iš viso	Iš jų ES, kitos tarptautinės finansinės paramos ir valstybės biudžeto lėšų suma	Tarpinė reikšmė (2024 m.)	Galutinė reikšmė (2029 m.)	
1	2	3	4	5	6	7	8
Oro monitoringo infrastruktūros plėtra Utenos regione	P.B.2.0039	Teritorijos, kurioms taikomos oro taršos stebėsenos sistemos, oro kokybės zonos, skaičius	70 679,00	60 077,00	0	1	<i>Rodiklis atitinka 2021–2027 metų Europos Sąjungos fondų investicijų programos (toliau – IP) 2.7. konkrečiam uždaviniui „Stiprinti gamtos, biologinės įvairovės ir žaliosios infrastruktūros apsaugą ir išsaugojimą, be kita ko, miestų teritorijose ir mažinti visų rūšių taršą“ priskirtą produkto rodiklį. Siektina tarpinė rodiklio reikšmė IP nenustatoma. Siektina galutinė rodiklio reikšmė apskaičiuota pagal pažangos priemonę planuojamų projektų duomenis</i>

Pažangos priemonės rezultato rodikliai							
Rodiklio kodas	Rodiklio pavadinimas, matavimo vienetas	Pradinė rodiklio reikšmė (metai)	Rodikliui pasiekti planuojama panaudoti pažangos lėšų suma, Eur		Siektinios rodiklio reikšmės		Siektinios rodiklio reikšmės nustatymo pagrindimas
			Iš viso	Iš jų ES, kitos tarptautinės finansinės paramos ir valstybės biudžeto lėšų suma	Tarpinė reikšmė (2024 m.)	Galutinė reikšmė (2029 m.)	
1	2	3	4	5	6	7	8
R.N.2.5051	Miestai, kuriuose įrengta ar modernizuota oro monitoringo infrastruktūra, skaičius	0 (2021)	70 679,00	60 077,00	0	1	<i>Rodiklis atitinka IP 2.7. konkrečiam uždaviniui „Stiprinti gamtos, biologinės įvairovės ir žaliosios infrastruktūros apsaugą ir išsaugojimą, be kita ko, miestų teritorijose ir mažinti visų rūšių taršą“ priskirtą produkto rodiklį. Siektina tarpinė rodiklio reikšmė IP nenustatoma. Bus įrengta oro monitoringo infrastruktūra Visagino mieste. Siektina galutinė rodiklio reikšmė apskaičiuota pagal Visagino savivaldybės pateikto pasiūlymo informaciją.</i>

Utenos regiono plėtros tarybos
administracijos direktorius

(parašas)

Nerijus Čepauskas

(vardas ir pavardė)